

תלת-שיח: הממד הדיאלוגי ביחסי מטופל-מטפל-מדריך | תמר קרון

קרון, ת' (1997) (חלקים). "הממד הדיאלוגי ביחסי מטופל-מטפל-מדריך". הדרכת מורים: אסופת מאמרים (2). © כל הזכויות שמורות למשרד החינוך, מחלקת פרסומים

בשם "תלת-שיח" אני קוראת לממד הדיאלוגי של התקשורת בין שלושת מרכיביו של המשולש - מטופל-מטפל-מדריך. בהיותם חלק בלתי נפרד של התיאוריות הטיפוליות, קיבלו ממדיה האחרים של תקשורת זו לגיטימציה וכיסוי נרחב למדי בספרות המקצועית. לא כך לגבי הממד הדיאלוגי. הדיאלוג, יחס ה"אני-אתה", בין מטפל למטופל ובין מדריך למודרך, נתפס עדיין בדרך כלל כחוויה פרטית שאין לשים לב אליה או לדווח עליה בהדרכה. טיבו של הדיאלוג שהוא חמקמק ובלתי ניתן לתכנון, והתרחשותו נחסמת בנקל. דווקא משום כך, חשוב להקדיש לו מקום כנושא בתהליך ההדרכה, בין אם המדריך המסוים תופס אותו כממד מרכזי על פי גישתו התיאורטית ובין אם לאו. בפרק זה אדון בממד הדיאלוגי של ההדרכה כממד קיים בכל תקשורת בין שלושת מרכיבי המשולש מטופל-מטפל-מדריך. [...]

מהו הממד הדיאלוגי?

אל ההכרה שהממד הדיאלוגי הוא בסיסי וחשוב במפגש שבין מטפל למטופל ובין מדריך למודרך הגעתי מתוך חוויות והתנסויות אישיות כמטפלת. בספרות המקצועית לא נמצאה לי מסגרת מושגית שתתאר התנסויות אלה - אך בפילוסופיה הדיאלוגית של מרטין בובר נמצאה לי תרומה חשובה להבנת המפגשים ואפשרות התרחשותם (קרון ויונגמן, תש"ן; Kron, 1991).

בתשובה על השאלה "מהו האדם?" עונה בובר שייחודיותו של האדם אינה בתבונה אלא ביכולתו להיכנס לדו-שיח, לדיאלוג עם זולתו.

"עובדת הייסוד של הקיום האנושי הוא אדם עם אדם. מותר עולם האדם וסימנו המובהק הוא קודם כל בכך, שבו מתרחש משהו בין יצור אחד למשנהו שאין דומה לו בכל הטבע כולו. הלשון אינה אלא סמל ואמצעי בידו, וכל הישגי הרוח נתעוררו ובאו לעולם על-ידו" (בובר, תשכ"ו, עמ' 110).

דו-שיח זה, שבו מכיר אדם אחד באחרותו של האחר, כלומר מתייחס אל האחר כאל אדם נפרד ושלם וזכאי לייחודיותו, מתרחש בתחום שבובר קרא לו "הביניים" או "הבין-אנושי". הדיאלוג האמיתי מתרחש בין אחד לבין אחר, ולא בתוך האחד או בתוך האחר וגם לא כסכום של שניהם. כאשר מתקיים דיאלוג בין שני אנשים או יותר, בו ברגע נוצר משהו ביניהם, משהו שהוא יצירה חדשה ומשותפת שלהם, שלא היה קודם לכן ושלא נמצא בתוך איש מהם. התחום בו נוצרת או נבראת יצירה חדשה זו הוא התחום הבין-אנושי. בובר מבחין בין תחום זה לבין התחום התוך-אישי, שמתייחס לחיי הנפש הפנימיים של האדם וכולל, כמובן, את מרבית התופעות שהפסיכולוגיה עוסקת בהן. הוא מבחין גם בין התחום הבין-אנושי לבין התחום הבין-אישי, שעניינו בתהליכים חברתיים שהם לא דווקא דיאלוגיים, כגון: הסתכלות, ניתוח וניצול (בובר, תשמ"א, עמ' 213-217).

במה נבחן הדו- שיח, זה שבובר קרא לו "יחס של אני- אתה"? על כך עונה בובר בספרו "אני ואתה" (שם, עמ' 3-103): "אני אינני מתקיים כקטגוריה בלעדית אלא תמיד כחלק מתוך יחס: 'אני-אתה' (I-You) או 'אני-לז' (I-It)" (במשנתו של בובר, "אני" איננו מתכוון למושג של ה"אני" בפסיכולוגיה, שהוא חלק מהאישיות, אלא אולי הוא דומה יותר ל"עצמי"). כאשר " 'אני' מתייחס כ'אני-לז' " הוא מתייחס אל האחר ביחס חלקי, כאל מושא לתצפית, ניתוח, ניצול ושימוש. כאשר " 'אני' מתייחס כ'אני-אתה' " הוא מתייחס אל האחר ביחס אותנטי, תופס אותו כשמלם וייחודי ואיננו משתמש בו לצרכיו.

היחסים שתוארו הם אלה שבין אדם לחברו בכלל, וניתנים להחלה גם על יחסי מטפל-מטופל ומדריך-מודרך. אמנם, ביחסים טיפוליים או הדרכתיים אין שוויון יש גבולות להדדיות בין המשתתפים, אולם גם בתוך מסגרת של מפגש מקצועי ניתן להגיע לדו-שיח (קרן ויונגמן, תש"ן; קרון ודסברג, 1989; Kron, 1991).

כאשר מתאר בובר את היחס הדיאלוגי בין מחנך לחניך או בין מטפל למטופל הוא משתמש במושג ה"הקפה". המטפל מקיף כביכול את המטופל, בכך שהוא תופס את נקודת הראות שלו ואת זו של המטופל בעת ובעונה אחת, מבלי לאבד את עצמו. אין המדובר בהזדהות או בטשטוש גבולות כלשהו - להפך. מדובר באמפתיה רחבה, בהבנה אמיתית של עולם המטופל מתוך כניסה אליו, אך תוך שמירה על נקודת הראות האישית. המטופל, לעומת המטפל, מסוגל לתפוס את נקודת הראות שלו בלבד. היחס הטיפולי, אם כן, הוא יחס שמעצם הגדרתו אין בו סימטריה. עם זאת, הממד הדיאלוגי מתקיים בו תמיד, ובידי המטפל האפשרות לשים לב אליו ולפתח אותו על- ידי התייחסותו למטופל ולאשר מתרחש ביניהם. בובר מתאר את ה"הקפה" בעזרת שלושה מרכיבים (בובר, תשמ"א, עמ' 225-258).

- א. יחס דיאלוגי בין המשתתפים בדו-שיח: יחס זה מתאפשר כאשר המשתתפים מוכנים להגיע למפגש ביניהם באופן פתוח, ספונטני וכן.
- ב. ההתייחסות למפגש היא כאל אירוע שחווים במשותף.
- ג. המטפל מדמה את מציאותו של המטופל ותופס אותה, מבלי שהוא מאבד את מציאותו שלו ואת מציאות המפגש.

האפשרות לפתוח את היחס הטיפולי לממד הדיאלוגי קיימת בידי המטפל ולא בידי המטופל, בגלל חוסר הסימטריה ביניהם. [...]

המרחק והקרבה כיסודותיו של האישור (confirmation)

אחד המאמרים החשובים ביותר להבנת העיקרון הדיאלוגי במשנתו של מרטין בובר הוא המאמר "רחק וזיקה" (בובר, תשכ"ו, עמ' 117-131). במאמר זה עומד בובר על הצורך במרחק ובנפרדות כבסיס לאפשרות להיכנס לדו-שיח או לקשר. קריאתו של מאמר זה מאפשרת הבנה עמוקה של הדיאלוג - שהוא במהותו שונה מסימביוזה, מהיטמעות ומכל קשר חסר גבולות ברורים. נקודה זו חשובה ביותר - מאחר ומקטרגים רבים על התורה הדיאלוגית טועים וחושבים שבובר התכוון לאיזו פתיחות הדדית השוברת את גבולות הנפרדות ושוברת בעיקר את הגבולות בין מטפל למטופל. "השיחה האמיתית, וכן כל התגשמות של ממש של הזיקה בין אדם לחברו, משמעה הודאה באחרות" (שם, עמ' 128). כלומר,

הדיאלוג אינו יכול להתקיים בתוך מצב שבו המשתתפים או חלק מהם אינם רואים את האחר כנפרד ומיוחד לעצמו. מצבים של שליטה, כפייה או סימביוזה אינם מצבים שיכול להתקיים בהם דיאלוג. הקשר הדיאלוגי, אומר בובר, יכול להתפתח מתוך מצב של רחק, מצב של נפרדות וגבולות ששני הצדדים מכירים בהם. המרחק הוא תנאי קודם והוא הבסיס לכניסה לקשר. לא תמיד יתפתח קשר מתוך המרחק - פעמים רבות יותר נשאר האדם בתוך עמדה של מרחק, והוא עלול "לעבות" אותה, עד שיגיע למבט על האחר כעל אובייקט, מבט מנכר ומבודד. על מנת לפתח את הקשר מתוך הבסיס של המרחק, על האדם להיות בעמדה של נכונות ופתיחות שתאפשר את הספונטניות והאותנטיות של התרחשות הרגע הדיאלוגי.

לממד הדיאלוגי בתלת-שיח שבין מטופל-מטפל-מדריך יהיה מקום, כאשר המדריך יכיר באחרותו של המוודרך [...]. הכרה זו אין פירושה שהמדריך מקבל את המוודרך ללא תנאי. בדו-שיח בין קרל רוג'רס לבין בובר עומד בובר על ההבדל בין שתי הגישות (Buber, 1965; 180-181). בדיאלוג אין קבלה ללא תנאי, אלא במה שבובר מכנה בשם "אישור". האישור מבוסס על ההכרה ב"אחרות", גם כאשר אין קבלה מלאה וגם כאשר יש ויכוח או עימות. העמדה הדיאלוגית אומרת: האישור שלי אותך כאדם העומד מולי ויכול להיות שותף לדו-שיח איננו מותנה בקבלה ללא תנאי או בהסכמה, וגם לא בשוויון או בסימטריה בינינו. ייתכן ויכוח או עימות בינינו, מבלי שאשלול אותך כאדם בר-שיח. כמו כן ייתכן דיאלוג שבו נשתתף שנינו, כאשר שנינו מאשרים האחד את האחר, בלא שתתקיים בינינו סימטריה. המתח בין הקטבים, זה שבתוך כל אדם עצמו וזה שבין השניים הנפגשים, נשאר בעינו. התלמיד מאשר את המורה כאדם וכמורה, כשם שהמורה מאשר את התלמיד כאדם וכתלמיד. המטופל מאשר את המטפל כאדם וכמטפל, כשם שהמטפל מאשר את המטופל. מי כמונו, המטפלים, יודע עד כמה אנו זקוקים לאישור זה ממטופלינו, ואין הזקיקות (neediness) האנושית הזו מפחיתה במאומה מערכנו כמטפלים בעלי סמכות טיפולית. אדרבה, ככל שאנו מודעים יותר לזקיקות אמיתית ועמוקה זו ממטופלינו כבני-אדם, כ"אתה", כך ניסחף פחות לניצולם לצרכינו כאובייקטים, כ"לז".

בהתאם לכך העמדה הדיאלוגית של המדריך תהיה: גם אם אקבל ואאשר אותך כמודרך, אין זאת אומרת שאסכים ואקבל את כל פעולותיך ודעותיך. מתוך עצם עמדת ההדרכה שלי, יש לי מה להעביר לך. אמנם, אקבל אותך כפי שאתה, אך דווקא מתוך ההכרה שלי בך, ארצה ואף יהיה לי חשוב להעביר אליך את דעותיי, ואתה תקלוט אותן בתוכך בדרכך שלך, הייחודית. אם האישור הוא הדדי, ואתה כמודרך תאשר אותי, הרי תהיה בכך פתיחות גם מצדך לדיאלוג בינינו. אינני רוצה ש"תבלע" את כולי, שהרי אז מדובר באידיאליזציה, בסימביוזה ובהזדהות חסרת גבולות. תוצאותיהן של אלה יכולות להיות הרסניות להתפתחותך כמטפל. אין זה אומר שתקבל את כל דעותיי אלא שזהותך המקצועית תתגבש תוך תהליך התפתחותי גמיש, הכולל הטמעה אישית של ההדרכה שקיבלת בדרך ואשר מתאימה לך.

כך מבחין בובר בין התועמלן לבין המחנך: התועמלן כופה את דעותיו, ואין לו שום עניין ממשי באישיותו של היחיד שהוא משפיע עליו. כל הנתונים להשפעתו זהים בעיניו ויחסו לכולם אחיד. הוא מעוניין רק במטרותיו שלו עצמו. המחנך מתייחס לכל אחד מחניכיו באופן נפרד ורואה אותם כישויות נפרדות. הוא משתדל לפתח אותם, אמנם בהתאם לערכיו שלו, אולם מתוך קבלת האפשרות שכל אחד מהם יתפתח בכיוונו האישי ולעולם לא יהיה העתק מלא שלו ושל דעותיו (בובר, תשכ"ו, עמ' 226-227).

המדריך, אם כן, יכול לנסות להשפיע על המודרך ואף יכול להגיע לעימות אתו. אולם אין הוא מנסה לכפות את עצמו ואת התיאוריות והמתודות שלו על המודרך אלא לפתח את יכולתו האישית של המודרך לראות, להבין ולהגיב מתוך אישיותו הייחודית. [...]

הממד הדיאלוגי כ"הוויה" (being) בהדרכה

שלושת המשתתפים בתלת-שיח: המטופל, המטפל והמדריך עוברים שינוי תוך כדי התרחשותו של התהליך התקשורתי ביניהם. Crowley (1984) מציע את המושג being-in-becoming, - בתרגום חופשי "הוויה-תוך-התהוות", ומתאר את הטיפול כ"טרנסקציה תקשורתית אנושית מציאותית". כאשר אנו תופסים את הטיפול ואת ההדרכה כהוויה-תוך-התהוות, אין אנו מתייחסים לאישיות הנפרדת של כל אחד מהמשתתפים בלבד אלא להתהוות-תוך-הדיאלוג. קראולי מצטט את Colm (1955), המתארת את המפגש הטיפולי כמפגש בין שתי אישיות שלמות הכוללות, מעבר להוויה הנוכחת כאן ועכשיו, את הפוטנציאל של ההתהוות. כל אחד מהנוכחים במפגש חווה גם את הפוטנציאל של ההתהוות של עצמו ושל האחר.

התפיסה של המפגש הטיפולי וההדרכתי מנקודת מבט דיאלוגית איננה מוציאה את הצורך גם בעשייה (doing), כלומר - בלמידה של מתודות וטכניקות. ללא מתן מקום גם לעשייה וגם להוויה, לא יהיה המעשה המורכב של ההדרכה שלם. אולם הוויה-תוך-התהוות בטיפול ובהדרכה תיתכן רק בתוך דיאלוג, אשר מטבע הדברים האחריות להתרחשותו במפגש הטיפולי מונחת בעיקרה על המטפל, ובמפגש ההדרכתי - על המדריך. ה"הקפה" - אותו יחס דיאלוגי האפשרי במצב הבלתי סימטרי של הטיפול או של ההדרכה - היא בידי המטפל או המדריך בלבד. אלה הם הגבולות שיש לשמור עליהם הן במצב הטיפולי והן במצב ההדרכתי. היפוכם של התפקידים משנה לחלוטין את המצב המוגדר, שכן רק המטפל - או המדריך - יכול לראות את נקודת מבטו של המטופל או של המודרך, מבלי לאבד את נקודת מבטו שלו. שמירת הגבולות בצורה זו מקטינה את הסכנה של טשטוש גבולות ומאפשרת השתחררות משמירה מלאכותית של גבולות, המדגישים היררכיה, כוח ושליטה. החשש שתשומת לב ומתן מקום לממד הדיאלוגי יביאו להרס המסגרת הטיפולית או ההדרכתית הוא מוטעה. להפך: הגבולות המוגדרים היטב של ה"הקפה" הם גבולות פנימיים, שחוסנם עולה על גבולות חיצוניים. בעיניי, זו סיבה נוספת וחשובה למרכזיותו של הממד הדיאלוגי בהדרכה. [...] המדריך מהווה דגם למודרך, וזה יוכל להפנים את הגבולות הפנימיים של ה"הקפה"; אלה הגבולות שבבסיסם עומד הכבוד אל האחר, באשר הוא אדם.

ביבליוגרפיה

- בובר, מ' (תשכ"ו). **פני אדם: בחינות באנתרופולוגיה פילוסופית**. ירושלים: מוסד ביאליק.
- בובר, מ' (תשמ"א). **בסוד שיח: על האדם ועמידתו נוכח ההווה**. ירושלים: מוסד ביאליק.
- קרון, ת' ודסברג, ח' (1989). "מפגש בעולם המשותף של המטפל והמטופל - דו שיח עם תורתו של מרטין בובר". **שיחות** (2), 130-136.
- קרון, ת' ויונגמן, ר' (תש"ן). "יישומים אפשריים של התורה הדיאלוגית של מרטין בובר לפסיכותרפיה". בתוך: ק' בנימיני ואחרים (עורכים), **עיון ויישום בפסיכולוגיה: קובץ לזכר ישראל ליבליך**. ירושלים: הוצאת מאגנס.
- Buber, M. (1965). **The Knowledge of Man: A Philosophy of the Interhuman**. Friedman, Trans. and Ed. London: Allen & Unwin.
- Colm, H.A. (1955). "Field-theory Approach to Transference and its Particular Application to Children". **Psychiatry**, 18, 339-352.
- Crowley, R.M. (1984). "Being and Doing in Continuous Consultation for Psychoanalytic Education". In L. Caligor, P.M. Bromberg, & J.D. Meltzer (Eds.), **Clinical Perspectives on the Supervision of Psychoanalysis and Psychotherapy**. New York: Plenum.
- Kron, T. (1991). "The Dialogical Dimension in Therapists' Dreams about their Patients". **Israel Journal of Psychiatry and Related Subjects**, 28 (2), 1-12.